

Pregledni znanstveni članek Review scientific paper (1.02)
Besedilo prejeto Received: 21. 12. 2020; Sprejeto Accepted: 9. 3. 2021
UDK UDC: 272-732.2-284
27-67:26

DOI: 10.34291/Edinost/76/Palmisano
© 2021 Palmisano CC BY 4.0

Maria Carmela Palmisano

Od *Nostra aetate* do *Veritatis gaudium*: prehojena pot in nova obzorja v judovsko-krščanskem dialogu

*From Nostra aetate to Veritatis gaudium:
The Traversed Path and New Horizons
in Jewish-Christian Dialogue*

Izvleček: Prispevek v prvem delu predstavlja osnovne smernice judovsko-krščanskega dialoga v izjavi Drugega vatikanskega cerkvenega zbora *Nostra aetate* (NA 4) ob 55. obletnici njene objave. V drugem delu povzema področja, na katerih se je predvsem v evropskem prostoru najbolj razvil medreligijski dialog, in nekatere vsebine, ki so ga zaznamovale. Tretji del povezuje izjavo z novejšo apostolsko konstitucijo o teoloških študijih *Veritatis gaudium* (VG uvod 4). Ta navaja štiri kriterije za prenovno teoloških študijev: kerigmo, vsestranski dialog, inter- in transdisciplinarnost ter mreženje, ki odpirajo nova obzorja in navdihujejo nadaljnje korake tudi na poti judovsko-krščanskega dialoga, medsebojnega spoznavanja in sodelovanja v službi sodobnega človeka.

Ključne besede: drugi vatikanski cerkveni zbor, *Nostra aetate*, *Veritatis gaudium*, judovsko-krščanski dialog, teološki študij, kerigma, interdisciplinarnost, transdisciplinarnost, mreženje

Abstract: *The first part of the article presents the basic guidelines for the Jewish-Christian dialogue in the Declaration Nostra aetate (NA 4) of the Second Vatican Council on the 55th anniversary of its publication. The second part summarizes the areas in which interreligious dialogue has developed the most in Europe and some contents that have marked it. The third part connects the declaration with the Apostolic Constitution Veritatis gaudium (VG foreword 4). It lists four criteria for the renewal of theological studies: kerygma, wide-ranging dialogue, inter-disciplinary and cross-disciplinary approaches, and networking, which have opened new horizons in the past years and inspired further steps on the path of Jewish-Christian dialogue, mutual knowledge, and cooperation in the service of contemporary man.*

Key words: *Second Vatican Council, Nostra aetate, Veritatis gaudium, Jewish-Christian dialogue, theological study, kerygma, inter-disciplinary approach, cross-disciplinary approach, networking*

1 Osnovne smernice judovsko-krščanskega dialoga v izjavi drugega vatikanskega cerkvenega zbora *Nostra aetate* ob 55. obletnici njene objave¹

Izjava drugega vatikanskega cerkvenega zbora *Nostra aetate* v 4. členu opisuje osnovne poteze odnosa Katoliške cerkve do judovstva. Podobno kot pri predstavitvi odnosa Cerkve do drugih religij se koncilski dokument opira le na nekatera svetopisemska mesta (besedilo iz Rim 11 je navedeno kar štirikrat pri opredelitvi odnosa do judovstva), saj gre za novo vsebino v cerkvenem učiteljstvu in se zato pri tej temi ne more opreti na nobenega izmed prejšnjih dokumentov.

Besedilo posreduje nov pogled Cerkve na judovstvo in prikazuje veliko skupno duhovno dediščino, ki povezuje jude in kristjane. Ta je opisana v treh korakih: 1. Cerkev priznava začetke svoje vere in svoje korenine v starozaveznem razodetju Boga očakom, Mojzesu in prerokom; 2. Kristus, ki je bil »po mesu« judovskega rodu, je izpolnil vlogo sprave s svojo smrtjo na križu; njegovo delo sprave se je nadaljevalo po njegovih učencih, ki so pripadali judovskemu rodu; 3. nesprejemanje evangelija s strani mnogih judov ne more zanikati ali izbrisati Božjih del izvolitve in zaveze Boga z izvoljenim ljudstvom.

Temeljne poudarke odnosa do judovstva so koncilski očetje predstavili kot pomenljiv sad premišljevanja Cerkve o lastni identiteti, saj je Cerkev kot »skrivnost« od znotraj, na duhovni in globinski ravni, povezana z Abrahamovim potomstvom. Bralca dokumenta preseneti, kako v njem Cerkev gleda na Izrael podobno, kot gleda nase (Manns 2000).

Prikazu globoke skupne duhovne dediščine judov in kristjanov sledi spodbuda koncilskih očetov k medsebojnemu spoznavanju in spoštovanju preko bibličnih študijev, teološkega poglobljanja in bratskega dialoga. 4. člen dokumenta na nov način odpira in razširja obzorje medsebojnega spoštovanja med judi in kristjani, saj Jezusova smrt – trdi – ne more biti brez razlikovanja pripisana vsem judom tedanjega časa niti judom

1 Članek je nastal kot rezultat dejavnosti raziskovalnega programa P6-0262 *Judovsko-krščanski viri in razsežnosti pravičnosti*, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

današnjega časa. Pri tej točki se dokument dotakne bistvenega problema odnosa med Cerkvijo in judovstvom ter odpira novo pot dialoga in nov pogled med obema, kar je obrodilo pomenljive nove sadove.²

Dokument kaže na odnos Cerkev do judov tudi z jasno in odločno obsodbo vsake oblike antisemitizma in preganjanja judov ter s spodbujanjem pristnega oznanjevanja Božje besede in kateheze v skladu z evangeljsko resnico in s Kristusovim Duhom.

Ob koncu 4. člena izjava spomni na središčno oznanilo Cerkev, tj. na odrešensko delo Jezusa Kristusa, ki je iz neizmerne ljubezni do vsakega človeka sprejel trpljenje in smrt. Cerkev oznanja Kristusov križ kot znamenje univerzalne Božje ljubezni in izvir vseh milosti.

Če je bila teološka tema odnosa Cerkev do judov dokaj nova in v cerkvenem nauku pred drugim vatikanskim cerkvenim zborom še ne dovolj sistematično obravnavana, pa je treba priznati dovolj široko intelektualno in medversko gibanje, ki je izjavi pripravilo pot tako v krščanskem kot v judovskem svetu. V Katoliški cerkvi se je ta pot krepila posebej v času med drugo svetovno vojno in po njej v iskanju odgovorov na dramo holokavsta in množičnega pomora judov, o čemer priča tudi cerkvena okrožnica *Divino Afflante Spiritu* (1943), v kateri papež Pij XII. opisuje pomen Božje besede kot sporočilo upanja v času vojne (DAS 5).³

2 O zgodovinskem ozadju dokumenta gl. prispevek dr. Marija J. Osredkarja, *Nastanek dokumenta Nostra aetate*.

3 Pred zaključkom okrožnice, v podparagrafu, ki nosi naslov *Senso della Parola divina in questo tempo di guerra: consolazione per gli afflitti, per tutti via della giustizia* [Pomen Božje besede v tem času vojne: tolažba za žalostne, za vse pa pot pravičnosti] papež trdi: «Questo che siamo venuti dicendo, Venerabili Fratelli e figli dilette, se vale per ogni età, molto più si adatta ai nostri luttuosi tempi, mentre quasi tutti i popoli e le nazioni sono immersi in un mare di calamità, mentre un'orrenda guerra accumula rovine sopra rovine e stragi sopra stragi, mentre con l'eccitarsi d'acerbissimi odi fra i popoli vediamo con sommo dolore spento in non pochi ogni senso non solo di moderazione e carità cristiana, ma anche di umanità. A queste mortali ferite dell'umano consorzio chi altro può portare rimedio se non Colui, al quale il Principe degli Apostoli rivolge quelle parole: 'Signore, da chi andremo noi? Tu hai parole di vita eterna.' (Joan. 6, 69) A questo misericordiosissimo Redentore nostro dobbiamo dunque con tutte le nostre forze ricondurre tutti gli uomini; Egli è il divino consolatore degli afflitti; Egli che insegna a tutti tanto alle autorità quanto ai sudditi la vera onestà, l'incorrotta giustizia e la generosa carità; Egli infine, ed Egli solo, che può essere stabile fondamento e sostegno di pace e di tranquillità, poiché 'altro fondamento non si può gettare fuor di quello che già è stato posto, cioè Cristo Gesù' (1 Cor. 3, 11). Di questo autore della salute, che è Cristo, gli uomini tanto più piena conoscenza avranno, tanto più ardente amore concepiranno; tanto più fedelmente imiteranno gli esempi, quanto più affetto porteranno alla conoscenza e alla meditazione delle Sacre Lettere, principalmente del Nuovo Testamento, poiché, come dice lo Stridonese: 'Ignorare la Scrittura è un ignorare Cristo' (S. Girolamo, *Comm. in Isaiam, prologo*; PL. XXIV, col. 17), e 'se c'è cosa che

Tudi v judovskem svetu se je v stoletjih oblikovalo razmišljanje o odnosu med judi in kristjani, še posebej od srednjega veka dalje.

Maimonid ali Rambam (1138–1204) je v srednjem veku veljal za velikega zagovornika dialoga med vero in razumom (kot filozof je izhajal iz aristotelizma) in za predhodnika razsvetljenskega duha. Trdil je, da je Bog glede na veselje njegov Stvarnik in da je Njegova volja (nauk o Božji previdnosti) tista, ki določa dovršitev človeške zgodovine. Če s teološke perspektive Maimonid negativno opisuje krščanstvo, pa mu hkrati z mesijanske perspektive priznava pomembno vlogo priprave poti in časa Mesijevega prihoda.⁴

Judovska sodobna filozofija je poglobljala razmišljanje o razodetju Boga (posebej v delih Martina Bubra, 1878–1965, in Franza Rosenzweiga, 1886–1929) in v pojmovanju Boga poudarjala pomen polarnosti med njegovo navzočnostjo in njegovo odsotnostjo. Bog, ki je onkraj naših zmožnosti, stopa v dialog s človekom vsaj tako osebno kot človek s človekom. Martin Buber v svojem razmišljanju o odprtosti razodetja in o njegovem preseganju vsakega človekovega spoznanja opisuje vero v judovstvu kot »dogodek« in osebno »verovati v«, kar se po njegovem mnenju razlikuje od »verovati, da«, ki zaznamuje vero v krščanstvu (Agus 1983, 71).

Pomenljiva je podobna trditev sodobnega teologa, jezuita p. Averya Dullesa (1918–2008), ki nazorno pove: »Ker razodetje Boga vključuje osebni pristop k njegovim ustvarjenim bitjem v različnih oblikah in na različne načine, je Bog, ki govori, bolj skrivnosten kot Bog, ki je daleč (oz. odsoten in tiho). Njegova prisotnost je bolj skrivnostna kot njegova tišina.« (Agus 1983, 46)

in questa vita sostenga l'uomo saggio e fra le sciagure e gli sconvolgimenti del mondo lo induca a rimanere d'animo sereno, io penso che sia in primo luogo la meditazione e la scienza delle Scritture' (S. Girolamo, *Comm. in Ep. ad Ephesios, prologo*, PL. XXVI, col. 439).«

4 Gl. predstavitev misli višjega milanskega rabina Giuseppeja Larasa (1935–2017), ki jo je na Papeški univerzi Gregoriana 9. 11. 2004 predstavil v predavanju z naslovom *Prospettive ebraiche sul cristianesimo* v okviru konferenc, ki jih je pripravil Center Cardinal Bea z naslovom *La Chiesa Cattolica e l'Ebraismo dal Vaticano II ad oggi* in so potekale od 19. oktobra 2004 do 25. januarja 2005 v Rimu v sodelovanju s SIDIC-om in s podporo Ameriškega judovskega komiteja (American Jewish Committee).

Tudi Franz Rosenzweig postavlja v središče svojega filozofskega razmišljanja razodetje, posebej zavezo, in se sprašuje, kaj je zaveza med Bogom in Izraelom. Kako opredeliti ta odnos? Kot živo izročilo ali kot pisano besedo, zakone (Postavo)? Rosenzweig poudarja prvo razsežnost. Božja volja je dinamična. Pravi: »Vloga krščanstva je spreobrniti svet, vloga Izraela je biti zvest lastnemu idealu. Tako kot je sonce nepredstavljivo brez žarkov, je Zaveza nepredstavljiva brez obeh: Izraela in Cerkve.« (Agus 1983, 71) V svojem bistvu Postava presega Izraela in je namenjena vsem narodom (Iz 19,23-25; gl. Agus 1983, 62-74). Rosenzweig je prispeval k razvoju judovsko-krščanskega dialoga, ki je pripravil pot izjavi *Nostra aetate*, tudi s sodelovanjem pri nemški reviji *Die Kreatur*, ki je izhajala v letih od 1926 do 1930 (leta smrti judovskega filozofa) in je imela namen ustvariti filozofski krožek, odprt prenovi mišljenja in medreligijskemu dialogu, ki bi se lahko kasneje širil v družbi.⁵

2 Judovsko-krščanski dialog in nekatere vsebine, ki so ga zaznamovale v evropskem prostoru

Koncilski očetje so v izjavi pokazali dve poti za poglobljanje odnosa med judi in kristjani: pot teoloških študijev in pot bratskega dialoga. Po drugem vatikanskem cerkvenem zboru se je dialog med judi in kristjani krepil po rednem delu Komisije za judovsko-krščanski dialog (pristojni organ dialoga s strani Cerkve) in po ustanovitvi mednarodnega judovskega komiteja za medversko posvetovanje (IJCIC) ter drugih judovskih ustanov, kot je Veliki rabinat v Izraelu.

Poleg teh oblik uradnega in rednega razvoja dialoga so se v judovskem in krščanskem svetu rojevale različne pobude, ki so med ljudmi prebujale pozornost na judovsko-krščanski dialog in željo oblikovati zavest o skupni dediščini, ki jo imamo judje in kristjani posebej v branju in razlaganju Svetih spisov.

5 Za presojo prehojene poti dialoga v preteklih petdesetih letih od objave *Nostra aetate* in vloge judovske filozofije v pripravi na koncilsko deklaracijo gl. Caponigro (2017).

Od leta 1998–99 so se oblikovala »dvoglasna« srečanja med judi in kristjani ob branju in razlagi izbranih odlomkov Božje besede (začela so se na pobudo jezuita p. Guida Bertagna v sodelovanju z Giuseppejem Larasom, višjim rabinom judovske skupnosti) v Milanu v času, ko je bil kardinal Carlo Maria Martini milanski nadškof. Srečanja se nadaljujejo še danes v milanskem centru San Fedele (v fundaciji Carlo Maria Martini). Motiv, ki je navdihnil začetek teh srečanj, ni bilo predvsem soočanje različnega razumevanja določenega odlomka Svetega pisma, ampak v luči Božje besede »gledati« v isto smer, tj. da bi judje in kristjani gledali skupaj v Boga in spoznavali Boga, ki v Svetem pismu pričuje o sebi.

Kot primer razvoja teoloških študijev v duhu dialoga drugega vatikanskega cerkvenega zbora lahko omenimo letne simpozije, ki jih oblikujejo judje in kristjani in ki potekajo vsako leto v italijanskem Camaldoliju v samostanu patrov kamaldolencev. Od 3. do 8. decembra 2020 je bilo organizirano 41. srečanje z naslovom *Colloqui ebraico-cristiani* (Hebrejsko – krščanski pogovori), posvečeno 60. obletnici srečanja med papežem Janezom XXIII. in francoskim zgodovinarjem Julesom Isaacom. Slednji je imel pomembno vlogo pobudnika pri nastajanju dokumenta *Nostra aetate*.

Urad Italijanske škofovske konference za ekumenizem in medverski dialog od leta 1990 dalje pripravi vsako leto za 17. januar, pred začetkom Tedna molitve za edinost kristjanov, v sodelovanju med kristjani in judi v okviru judovsko-krščanskega dialoga brošuro, ki vsebuje komentirano branje določene knjige Stare zaveze⁶ ali predstavitev aktualne teme, kot je bila v letu 2019 tema *Judovstvo in krščanstvo*. Podobne pobude bi lahko navedli tudi v drugih evropskih državah.

Med drugimi iniciativami v smeri razvoja dialoga na strokovno-znanstveni ravni naj omenimo še pripravo eksegetsko-teoloških razlag odlomkov

6 Leta 2020 je bila ob tej priložnosti pripravljena brošura o Visoki pesmi, ki so jo komentirali rabin Giuseppe Momigliano (višji rabin hebrejske skupnosti v Genovi) in msgr. Gianantonio Borgonovo, bibliacist in nadžupnik milanske stolnice. V zadnjih letih so te objave namenjene razlagi petih zvitkov *megillot*, petim starozaveznim knjigam (Rut, Vp, Prd, Žal, Est), ki jih judje berejo med petimi največjimi judovskimi prazniki. Za 17. 1. 2021 je v Italiji Urad za Ekumenizem in medreligijski dialog uredil objavo komentarja Knjige Pridigarja, ki sta ga pripravila rabin Giuseppe Momigliano in bibliacist Luca Mazzinghi, gl. https://ecumenismo.chiesacattolica.it/wp-content/uploads/sites/32/2020/11/28/Dialogo_Qohelet_perStampa.pdf (pridobljeno 28. 2. 2021).

svetopisemskih besedil, namenjenih širšemu krogu bralcev, ki jih pripravljajo skupaj judje in kristjani, pri založbi San Paolo, *La Bibbia dell'amicizia*.

Eno od del, ki jih lahko navedemo kot izraz iskanja nove poti dialoga med judi in kristjani, je tudi razmišljanje ameriškega jezuita Josepha Redfielda Palmisana, ki je leta 2012 objavil analizo teoretičnega pristopa in prakse rabina Abrahama Joshua Heschela (1907–1972) in Edith Stein (1891–1942)⁷ kot primer hermenevtike sočutja, empatije, ki lahko odpira nova in obetajoča obzorja v judovsko-krščanskem dialogu.

Pot prijateljstva med judi in kristjani se je zlasti od prejšnjega stoletja dalje odpirala tudi preko uradnih izjav papežev ter njihovih obiskov v sinagogah. Poleg tega pomembnega prispevka ne moremo prezreti vidika prijateljstev, ki so jih papeži in nekateri judje osebno gojili. Papež Pij XI. je v okrožnici *Mit brennender Sorge* (1937) opisal situacijo Katoliške cerkve v Nemčiji in ostro obsodil nacionalsocialistično doktrino kot protikrščansko in pogansko (2). 6. septembra 1938 je v svojem nagovoru romarjem iz Belgije ostro obsodil antisemitizem z argumentom, da smo kristjani duhovno vsi semiti in smo zato proti vsaki obliki antisemitizma.⁸ Med papežem Pijem XII. in višjim rabinom judovske skupnosti v Rimu, rabinom Izraelom Zollijem, se je razvilo osebno prijateljstvo. Rabin Zolli je kasneje postal kristjan in si za krstno ime izbral ime Eugenio, ki je bilo krstno ime papeža Pacellija.⁹ Prijateljstvo, ki se je razvilo v – za jude v Evropi – zelo težkih časih, bo verjetno na novo osvetljeno v novejših študijah in raziskavah, ki so možne po odprtju vatikanskih arhivov papeževanja Pija XII. (od 2. marca 2020). O njem so bila v zadnjih desetletjih objavljena nova dela, med njimi članki in monografija rabina Davida Dalina, ki na

7 Heschel trdi, da naša molitev postaja delo žive empatije: »our prayer becomes the deed of a *living empathy*« (1954, 28; 27–30). Edith Stein je vprašanju empatije posvetila doktorsko disertacijo z naslovom: *Zum Problem der Einfühlung*.

8 Besedilo papeža Pija XI.: »Per mezzo di Cristo e in Cristo noi siamo i discendenti spirituali di Abramo, No, non è possibile che i Cristiani condividano l'antisemitismo. Riconosciamo per tutti il diritto di difendersi, di adottare misure di protezione contro ciò che minaccia i loro legittimi interessi. Ma l'antisemitismo è inammissibile. Noi siamo spiritualmente Semiti.« (1938) Gl. *La Documentation Catholique* (1938), str. 1459–1460; navaja Johannes G. M. Willebrands, *Church and Jewish People: New Considerations* (Paulist, 1992, str. 60); gl. tudi <http://www.bibbiaparola.org/relazionebraicocristiane.php?a=3a&id=804> (pridobljeno 1. 3. 2021).

9 Izrael Zolli je na Papeškem bibličnem inštitutu v Rimu od leta 1945 do leta 1955 (umrl 1956) predaval predmet Hebrejska književnost v pobibličnem času. Gl. Associazione ex alunni/e PIB 2009, 20.

novo ovrednotijo njegov lik in njegovo delovanje.¹⁰ Ko omenjamo vezi med papeži in predstavniki judovske skupnosti, ne smemo pozabiti stikov med Janezom Pavlom II. in višjim rabinom italijanske judovske skupnosti Elijem Toafom, stikov med papežem Benediktom XVI. in rabinom Jakobom Neussnerjem ter v zadnjih letih njegovega dopisovanja z višjim rabinom na Dunaju Arijem Folgerjem in prijateljstva med sedanjim papežem Frančiškom in rabinom Abrahamom Skorko.

Kot izraz in sad prijateljstva med judi in kristjani naj omenimo tudi Seelisberško izjavo ter razvoj, ki ji je sledil in pripravil pot koncilski izjavi. V mestu Seelisberg v Švici so leta 1947 judje in kristjani različnih veroizpovedi iz različnih držav sveta podpisali izjavo (Seelisberško izjavo), s katero so v desetih točkah skupaj na novo oblikovali krščanski nauk o Izraelu, saj so uvideli odgovornost kristjanov za napačno predstavljanje Izraela in judov v pastoralni in katehezi ter sklenili, da naj se odstranijo napačne podobe o judih in napačne razlage določenih svetopisemskih mest.

Izjava velja kot »magna charta« judovsko-krščanskega dialoga. Leto 1948 sta francosko-judovski zgodovinar Jules Isaac (1877–1963) in švicarsko-judovski pisatelj Edmond Fleg (ali Edmond Flegenheimer, 1874–1963) ustanovila L'amitié judéo-chrétienne de France. Leta 1960 je Jules Isaac obiskal papeža Janeza XXIII., ker je slišal, da se v Cerkvi pripravlja koncil. Prosil je papeža, naj se Cerkev opredeli v odnosu do judov. Janez XXIII., ki je že kot nuncij v Bolgariji dobro poznal trpljenje judov, je prosil kardinala Avguština Bea, naj pripravi besedilo o judih, ki bi ga predložili koncilskim očetom.

3 *Od Nostra aetate do Veritatis gaudium*

Videli smo, da je koncilski izjava začrtala temeljno smer nadaljnjih odnosov med judi in kristjani. Bivši dekan Inštituta Studium Biblicum Franciscanum v Jeruzalemu Frédéric Manns (2000, 319–328) trdi, da dialog

10 Omenimo članek rabina Davida G. Dalina *Pio XII e gli ebrei. Una difesa* v reviji *Cristianità* 304 (2001) in njegovo kasnejšo objavo (2007) *La leggenda nera del Papa di Hitler*, v kateri se avtor sooča z zgodovino in z različnimi napačnimi miti, ki so se ustvarili okrog papeža Pija XII., ter zagovarja njegovo množično reševanje judov v času njegovega papeževanja.

med judi in kristjani potrebuje razvoj na več ravneh: 1. na ravni vsakdana in soočanja s problemi sveta, kot sta lakota in krivičnost; 2. na ravni teološke refleksije, kjer se mora Cerkev soočiti s svojo preteklostjo, priznati svoje pomanjkljivosti in se do njih resno opredeliti; 3. na duhovni ravni, saj nas skupna molitev kot pristen odnos preko poslušanja drugega odpira Bogu. Gre torej za dialog, ki se stalno razvija. Frédéric Manns je svoje razmišljanje o razvoju judovsko-krščanskega dialoga sklenil tako:

Uspešnost dialoga med Abrahamovi otroki bo kriterij, po katerem bo možno preveriti uspešnost dialoga med velikimi verstvi sveta. Brez skupnega jezika na tej ravni je nemogoče misliti na dialog v širšem obsegu. Temeljni problem za razvoj dialoga ostaja formacija mladih in način, kako so različna verstva predstavljena v šolskih priročnikih. Mladi predstavljajo prihodnost družbe in bodo jutri nadaljevali dialog ali pa ga bodo ustavili, odvisno od tega, kar bodo odrasli sejali v njihovo mišljenje.¹¹ (2020)

Novejša Apostolska konstitucija *Vesetje resnice* (*Veritatis gaudium*) od leta 2017 neposredno ne govori o judovsko-krščanskem dialogu. Je pa krovni dokument za cerkvene teološke fakultete in univerze ter poudarja odgovornost izobraževalnih cerkvenih ustanov za formacijo mladih generacij in za razvoj teološke refleksije. Konstitucija vabi cerkvene fakultete in univerze, naj se v teoloških študijih usmerijo k zelo odprtemu in vsestranskemu dialogu (VG, uvod 4b), k razvoju poenotene vizije celostne znanosti (4c), k ustvarjanju povezav med teološkim razmišljanjem in sodobno družbo ter njenimi nasprotji, k iskanju rešitev (4d), ki naj ohranjajo dragocene potenciale vseh polarnosti (Tommasi 2018, 220; Palmisano 2018, 230; Petkovšek 2019, 23).

Menim, da nove usmeritve teoloških študijev in odnos med teologijo in družbo predstavljajo rodoviten stil delovanja tudi za judovsko-krščanski oz. krščansko-judovski dialog. Tudi ta se razvija na različnih ravneh in vsaka

11 V originalu: »La riuscita del dialogo tra i figli di Abramo sarà un criterio per verificare la possibilità del dialogo tra le grandi religioni mondiali. Senza un linguaggio comune a questo livello è impensabile un dialogo su una scala più estesa. Il problema fondamentale del dialogo rimane la formazione di giovani e il modo di presentare le diverse religioni nei manuali scolastici. I giovani sono il futuro della società e continueranno domani il dialogo o lo bloccheranno secondo quello che gli adulti avranno seminato nelle loro menti.« Gl. http://www.nostreradici.it/verso_terzo_millennio.htm (pridobljeno 5. 10. 2020).

raven je nepogrešljiva: raven iskanja skupnih odgovorov na stiske in krike ljudi, ki se dviga po vsem svetu, da bi bilo vsako življenje spoštovano, sprejeto in varovano; raven soočanja na akademski, znanstveni in strokovni ravni, ne le zato, da bi rasli v medsebojnem spoznavanju in spoštovanju, kar je zelo pomemben vidik dialoga, ampak predvsem v odgovornosti do sveta, da bi oznanjali Boga, njegova čudovita dela svetu, kajti kot pravi rabin Agus (1983, 74), je izvolitev judovskega ljudstva zgled, in ne izjema z ozirom na narode sveta, ker razodeva skupno in vsem namenjeno poklicanost v odnos z Bogom; na duhovni ravni, saj nas pot prijateljstva in molitve skupaj odpira delovanju Boga in njegovemu načrtu odrešenja sveta, kajti Božje delovanje je najbolj pomembno obzorje judovsko-krščanskega dialoga.

Zaključek

Simpozij o judovsko-krščanskem dialogu, ki je bil zaradi pandemije covid-19 za pol leta preložen in je postavljen v širši zgodovinski in kulturni kontekst, vsem navedenim smerem dialoga dodaja nujno prednostno nalogo, ki jo imamo kot judje in kristjani v svetu na podlagi Božjega razodetja v Svetih spisih, in sicer, da bi pričevali o vrednosti življenja vsakega človeka od začetka do njegovega naravnega konca. Bog je po svoji zavezi razodel nadnaravni načrt, ki ga ima za človeštvo in ki združuje jude in kristjane – Božji načrt odrešenja vseh ljudi. Ta prednostna naloga, ki izhaja od Boga Stvarnika in Odrešenika, nas kliče v odgovor Bogu in v zavzeto odgovornost do vseh ljudi, narodov in kultur ter k odgovornemu ravnanju do stvarstva, da bi živeli na tem svetu kot Božji otroci in bratje vsem.¹²

Kratice

NA	Pavel VI. 1995 [<i>Nostra aetate</i>]
VG	Frančišek 2017 [<i>Veritatis gaudium</i>]
DAS	Pij XII. [<i>Divino Afflante Spiritu</i>]
PL	Patrologia Latina

12 V okrožnici *Fratelli tutti* [*Vsi smo bratje*] (čl. 135) papež Frančišek omeni prisotnost dvesto tisoč judov v Buenos Airesu kot primer obdarovanja, ki ga judje predstavljajo za tamkajšnjo kulturo in družbo.

Reference

- Agus, Jacob B.** 1983. *The Jewish Quest: Essays on Basic Concepts of Jewish Theology*. New York: Ktav Publishing House.
- Associazione ex alunni/e PIB, ed.** 2009. *Le persone del Biblico (1909 – 2009): Cento anni del Pontificio Istituto Biblico*. Roma: Pontificio Istituto Biblico.
- Caponigro, Gabriella, ur.** 2017. *Figli di Abramo: Il dialogo fra le religioni cinquant'anni dopo* Nostra Aetate. Pisa: ETS. http://www.edizioniets.com/priv_file_libro/3348.pdf (pridobljeno 8. 3. 2021).
- Cassuto Morselli, Marco, in Michellini, Giulio, ed.** 2019. *La Bibbia dell'Amicizia: Brani della Torah/Pentateuco commentati da ebrei e cristiani*. Milano: Edizioni San Paolo.
- Commissione Episcopale Italiana per l'ecumenismo e il dialogo interreligioso, ed.** 2020. *Cantico dei Cantici: Dalle cinque Meghillot. Sussidio per la XXXI Giornata per l'approfondimento e lo sviluppo del dialogo tra Cattolici ed Ebrei – 17 gennaio 2020*. Rim: UNEDI.
- . 2021. *Il libro del Qohelet: Dalle cinque Meghillot. Sussidio per la XXXII Giornata per l'approfondimento e lo sviluppo del dialogo tra Cattolici ed Ebrei – 17 gennaio 2021*. Rim: UNEDI. https://ecumenismo.chiesacattolica.it/wpcontent/uploads/sites/32/2020/11/28/Dialogo_Qohelet_perStampa.pdf (pridobljeno 28. 2. 2021).
- Dalín, David G.** 2001. Pio XII e gli ebrei: Una difesa. *Cristianità* 304. <http://www.nostretradici.it/PioXII-Dalintx.htm> (pridobljeno 5. 10. 2020).
- . 2007. *La leggenda nera del Papa di Hitler*. Casal Monferrato: Edizioni Piemme.
- Frančiček.** 2017. *Veritatis gaudium: circa le università e le facoltà ecclesiastiche*. Costituzione apostolica. Vatikan: Libreria Editrice Vaticana.
- . 2020. *Vsi smo bratje [Fratelli tutti]*. Okrožnica o bratstvu in družbenem prijateljstvu. Ljubljana: Družina.
- Heschel, Abraham Joshua.** 1954. *Man's Quest for God: Studies in Prayer and Symbolism*. New York: Scribner.
- Manns, Frédéric.** 2000. Il dialogo ebraico-cristiano. V: *Terzo millennio cristiano. Verifiche e prospettive ecclesiali*, 319–328. Neapelj: Grafitalica Chiriaco. http://www.nostretradici.it/verso_terzo_millennio.htm (pridobljeno 5. 10. 2020).
- Palmisano, Maria Carmela.** 2018. Apostolska konstitucija Veselje resnice (Veritatis gaudium): papeževi izzivi in naš(a) odgovor(nost). *Edinost in dialog* 73: 225–233.
- Pavel VI.** 1995 [1965]. Nostra Aetate: Izjava o razmerju Cerkve do nekrščanskih verstev. V: *Koncilski odloki*, Slovenski prevod s splošnim uvodom in posebnimi uvodi k posameznim dokumentom, 353–357. Ljubljana: Družina.
- Pij XI.** 1937. *Mit brennender Sorge*. Okrožnica. Freiburg im Breisgau: Verlag Herder.
- . 1938. Noi siamo spiritualmente semiti. V: Documenti sulla Nostra aetate. <http://www.bibliaparola.org/relazioniebraicocristiane.php?a=3a&t=804> (pridobljeno 1. 3. 2021).
- Pij XII.** 1943. *Divino Afflante Spiritu*. Okrožnica. Padova: Gregoriana Editrice.
- Petkovšek, Robert.** 2018. Veselje resnice in svetopisemski monoteizem. *Edinost in dialog* 73: 235–258.
- . 2019. Teologija pred izzivi sodobne antropološke krize: preambula apostolske konstitucije Veritatis gaudium. *Bogoslovni vestnik* 79/1: 17–31. <https://doi.org/10.34291/bv2019/01/petkovsek>
- Redfield Palmisano, Joseph.** 2012. *Beyond the Walls: Abraham Joshua Heschel and Edith Stein on the Significance of Empathy for Jewish-Christian Dialogue*. Oxford: Oxford University Press.
- Stein, Edith.** 1917. Zum Problem der Einführung. Doktorska disertacija. Halle.
- Tommasi, Roberto.** 2018. Veritatis gaudium, impulso per una teologia sulla frontiera. *Edinost in dialog* 73: 207–223.

